

ártándi leletre és Párducz Mihály 1965-ös publikációjára hivatkozik,¹ mint az első, a páncélok majdnem teljes listáját tartalmazó összefoglalásra. Másodszor a Kuban-sisakokról szóló fejezetben a Kisköszegről, a Nagytétényből, a Hajdúböszörményből, az Endrődről és a Csöngérről származó hallstatt kori sisakok méretét közli – Mozsolics Amália 1955. évi tanulmánya nyomán;² – cáfolva ezzel Mancevics véleményét, hogy ezek a sisakok harang alakúak lennének. A Patay Pál³ által közölt sisakdíszekről kijelenti, hogy csak nagyon távoli párhuzamai a Mancevics teóriájában szereplő diadémnak, tekintve, hogy ezek a magyarországi bronzkor emlékei. Harmadjára a pikkelypáncélok eredetéről értekező részben találkozunk magyar vonatkozással: Harmatta János tanulmányára⁴ történik utalás egy lábjegyzetben, amikor e védőöltözet kelet-európai elterjedéséről van szó. Kicsivel később a Surján 90. sz. sírt, újra az ártándi leletet, a Piski 3. sz. sírt valamint a Tarnabod-Tégladombi hamvasztásos sírt sorolja föl, mint a bronz, ill. vas páncélpikkelyek kevés számú

nyugati előfordulását. (Ráadásul az utóbbi kettőről csak Párducz Mihály szóbeli közlése nyomán van a szerzőnek tudomása.)

A tárgyalt leletanyagot közlő 39 tábla nem egységes, s erre maga a kiadói szerkesztő, Renate Rolle ad magyarázatot. Sok tárgyat, miután az már megsemmisült, csak a régi publikációkból átvett, ritkán erősen sematikus rajzon, többször csak fotón tudtak újra-közölni. Bár ez nem felel meg a PBF normáinak – sem minőségben, sem méretben (néha erős kicsinyítésen estek át) – a teljességre törekedve döntöttek e kompromisszum mellett. A táblák rajzolt ábráiról mindazonáltal nem derül ki, hogy melyik átvett (régii) rajz, s melyik készült e publikációhoz; a táblákon nincsen lépték vagy méretarány-jelölés.

Ugyancsak Renate Rollétól tudjuk meg, a PBF sorozat e legújabb kötete a szerző, E. V. Černenko 70. születésnapjára jelent meg. Kaphat-e régész kutató egy publikációnál szebb ajándékot?

Jegyzetek

- 1 PÁRDU CZ M., Graves from the Scythian Age at Ártánd (County Hajdu-Bihar). Acta ArchHung 17 (1965) 137–231.
- 2 A. MOZSOLICS, Neuere hallstattzeitliche Helmfunde aus Ungarn. Acta ArchHung 5 (1955) 34–54.

- 3 PATAY P., Egy Miniatur bronz diadéma. ArchÉrt 94 (1967) 53–58.
- 4 HARMATTA J., Kimmerek és szkíták. AT 13 (1966) 107–116.

Kisfaludi Júlia

MAGYAR RÉGÉSZET AZ EZREDFORDULÓN. Szerk.: Visy Zs.–Nagy M.–B. Kiss Zs. Magyar Kulturális Örökség Minisztériuma – Teleki László Alapítvány. Budapest 2003, 486 oldal, 564 kép, 22 térkép, időrendi táblázat. (angolul: HUNGARIAN ARCHAEOLOGY AT THE TURN OF THE MILLENIUM. Ed.: Zs. Visy–M. Nagy–. Zs. B. Kiss. Budapest 2003, 496 p., 564 kép, 22 térkép, időrendi táblázat)

Szép kivitelű, tekintélyes terjedelmű kötetet vehet kézbe a magyar régészet legfontosabb eredményei iránt érdeklődő magyar és külföldi olvasó. Joggal mondhatjuk: végre, hiszen mindeddig alig volt a szaktudományunk lényeges kérdéseit röviden, közérthetően áttekintő kiadvány. Csupán László Gyula bevezető régészeti előadásaira épülő, „Vértesszőlőstől Pusztaszerig” c. munkája tűzött maga elé hasonló célokat, bár a szóban forgó könyv igazi előzménye a B. Thomas Edit által szerkesztett, 1956-ban németül,

majd 1957-ben magyarul napvilágot látott „Magyarország régészeti leletei. – Archäologische Funde in Ungarn” c. kötet volt. (Furcsa módon e munkában egyik előzményre sem történik utalás, még a válogatott bibliográfiában sem, ami egyébként is alighanem a könyv leggyengébb része.)

Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt az igen örvendetes körülményt sem, hogy e nagyszabású összegzés nem csupán magyarul, hanem angolul is megjelent, tehát hozzáférhetővé válik a magyarul nem beszélő külföldi szakemberek és érdeklődők számára is. (Sajnálatos kis szépséghiba viszont a címben lévő helyesírási hiba: *archaeology* helyett *archeology*.) Különösen lényeges szempont ez a hozzánk hasonló, viszonylag kis népek esetében, akiknek nyelve nem örvend nagy elterjedtségnek. (Talán joggal lehetünk büszkéek például arra, hogy ha másban nem is, ebben megelőztük finn rokonainkat. Nemrég tapasztalhattam Helsinkiben, hogy a Finn Nemzeti Múzeum nagyszerű régészeti kiállítását csak finn vagy svéd nyelvű

vezetővel nézhetem végig. Egészen más a helyzet észt nyelvrokonainknál. Ottani kollégáink nemrég tették közzé angol nyelven az észt régészeti kutatások történetét. Ld. *Archaeological Research in Estonia 1865–2005*. Ed.: V. Lang *Estonian Archaeology 1*. Tartu 2006, 388 p.)

A közel 80 szerzős és tíz fejezetszerkesztő által gondozott kötetet az akkor NEKÖM-nek nevezett kulturális tárca Műemléki Főosztálya koordinálta, ami korántsem lebecsülendő teljesítmény. Mindenki igazolhatja ezt, aki valaha is kísérletet tett kis hazánkban kollektív munka létrehozására. Lehet, hogy nemzeti karakterünk miatt van, vagy talán más okkal magyarázható, de nálunk szinte minden kézikönyv-terv megfeneklett, vagy még az előkészítés stádiumában, vagy a megírás után törték ki a szerző(k) nyakát. Igaz, Gábori Miklós, Vértes László munkája és a Mócsy András által szerkesztett Pannónia kézikönyv napvilágot látott, de ezzel – úgy tűnik – le is zárult a kézikönyv-sorozat. Sajnos, még használható egyetemi jegyzeteink sincsenek, rég kimúlt a Corvina népszerű Hereditas sorozata is. Előszavukban a szerkesztők is ezzel indokolják a mű megszületésének szükségességét, és megjegyzik, hogy „...a könyv ismeretterjesztő és nem tudományos céllal íródott...” (7. old.) Magam kissé tamaskodva olvasom e megjegyzést, amely azt sugallja, hogy az ismeretterjesztő munka semmiképpen nem lehet tudományos. Pedig ez egyáltalán nincs így. Éppen a szélesebb olvasóközönségnek szánt, közérthető összefoglalásokban kell a legkövetkezetesebben ragaszkodnunk a szigorú pontossághoz, a legmagasabb szakmai színvonalhoz. Itt kell mindenáron kerülnünk a homályos megfogalmazásokat, a szószátyár mellébeszélést, valamint a tudatlanságot és a szellemi restséget tükröző „szakzsargont”. Már ha tiszteljük olvasóinkat, becsüljük önmagunkat és művelt szakmánkat. Szerencsére itt a szerzők többsége ezt tette. Aki nem, vagy nem egészen, azokhoz szólnak majd alábbi bíráló megjegyzéseim.

A kötet tartalmi összeállítása aligha ad okot elégedetlenségre: a szerkesztők figyelme valóban kiterjedt szinte minden fontos kérdésre, amit a mai régészetről tudni kell és érdemes. Az olvasó tájékoztatást kap az ázó tudományának fontosabb ágazatairól, elvi és módszertani kérdéseiről, a leglényegesebb társtudományok (embertan, történeti állattan, történeti növénytan, földtan, természettudományos keltezési módszerek stb.) munkamódszeréről és szerepéről, az egykori emberi környezet rekonstrukciójának lehetőségeiről. Igaz, a terjedelmi arányok helyenként nehezen indokolhatóak (például a víz alatti régészet jelentősége nálunk talán mégsem akkora, mint amekkora helyet a kötetben kapott s néha a napi sajtóban kap), azt azonban mégsem állíthatjuk, hogy a szerzők fölösleges ismeretek-

kel traktálják az olvasót. Furcsa módon, talán éppen a hagyományosnak mondott régészeti eljárásokról és azok újabb fejlődési lehetőségeiről tud meg az indokoltnál kevesebbet az olvasó, ami annak a jele, hogy a szerzők – szerkesztők olykor-olykor éppen a nem szakember „széles érdeklődő közönségről” feledkeztek meg.

Hosszasan lehetne arról elmélkedni, hogy a főszerkesztők helyesen választották-e meg fejezetszerkesztőiket s azok a szerzőket. E kérdésnél azonban aligha érdemes elidőzni, hiszen az ilyenfajta sokszerzős munkánál igen nehéz helyzetben vannak a szerkesztők s számos körülménytől függ a szerzők kiválasztása. Itt láthatóan az volt a főszerkesztők álláspontja, hogy a szerkesztők és szerzők lehetőleg a fiatalabb középnemzedékből kerüljenek ki, ami mindenképpen helyesíthető. Már amennyiben szakmailag jól felkészült és jó íráskészséggel rendelkező jelöltekről van szó. Magam úgy vélem, az esetek többségében sikerült ilyen kollégákat találniuk, de azt sem hallgathatom el, hogy néhány esetben alaposan mellőfotak. Az sem egészen érthető, miért maradt ki néhány kiváló szakember a kötetből. A régészettudomány lényegét és a magyar régészet történetének összegzését például mindenképpen Bóna Istvánnal kellett volna megíratni, aki akkor még köztünk volt. Megmagyarázhatatlan, hogy helyükbe néhány esetben miért a szürke középszernél is haloványabb tehetségű és felkészültségű szakemberek kerültek. (Mert ahogy mondani szokás, azért a szürke is egyfajta szín.)

A kötet egészéről azonban kétségkívül megállapítható, hogy jó szakmai színvonalon készült és a kutatás mai állapotát tükrözi. Igaz ugyan – amint arra már utaltam – hogy az egyes fejezetek, fejezetrészek színvonala esetenként egyenetlen. Ez önmagában nem vethető a szerkesztők szemére, hiszen lehetetlen 80 szerzőtől azonos színvonalú írásokat beszerezni. Az viszont már joggal kifogásolható, hogy miért nem szűrtek ki néhány kirívóan alacsony színvonalú dolgozatot. Talán nem kellett volna ennyire kímélni ezeket a szerzőknek a „szakmai önértetét”.

Az alábbiakban természetesen nem vethetem alapos elemzés alá a vaskos kötet minden dolgozatát, remélhetően erre majd a szűkebb szakterületek hozzáértő művelői kerítenek sort. (Bár ennek a könyv megjelenése óta semmi jele, nem divat már a szókimondó szakmai kritika.) Magam néhány példát emelek ki csupán az érdeklődésemhez közel álló szakterületekről. Főképpen negatív példákat, mert azok járhatnak némi tanulsággal.

Kezdjük az elején, nézzük, hogyan határozza meg a kötet tanulmánya a régészet tárgyát és jellegét. Nemrég elhunyt kiváló kollégánk, Vékony Gábor definícióját annak ellenére is kénytelen vagyok itt idézni,

hogy másik dolgozatomban már kitértem rá (ArchÉrt 131/2006, 89–90), hiszen a bírálókat tárgyat képező mű alapvető részét képezi. Íme: „A magyar régészet ma is túlságosan historizáló, e vonatkozásban a 19. század ‘nemzeti’ régészetének követője, s ezzel olyan feladatokat vállal magára, amelyek régészeti módszerekkel nem oldhatók meg. Még az 1954-ben kiadott Régészeti Kézikönyv bevezetése is – sajnos cáfolható – kijelentéssel kezdődik: ‘A régészet történettudomány.’ A régészet arra alkalmas, hogy jelenségeket térképezzen, s kísérletet tegyen a jelenségek időrendi helyzetének megállapítására. Ezen túl – de már ezekhez is – a régészetet kívüli módszerekre, más diszciplínákra van szükségünk. Így egyelőre nem csak tévesnek, de sok esetben károsnak is ítélnünk történeti rekonstrukciókat, s különösen érvényes ez akkor, ha ezek a rekonstrukciók valamilyen nemzeti történelemhez kapcsolódnak (ahol a rekonstrukciók elemei meglepően gyakran keltik azt a képzetet, hogy valami modernebb korszakhoz kapcsolódnak az éppen vizsgált helyett). Vonatkozik ez persze nem csak a magyarországi, hanem a szomszédos területek régészetére is.” (21. old.)

E semmitmondó definíció olvastán töprenghet a „nagyérdemű”, hogy mik is azok a rejtélyes „jelenségek”, amelyeket térképezni és keltezni kell, s mire is jó egyáltalán a régészet, ha egy jottányira sem történeti. Hogyan is lehet a régészet történetiségét azal cáfolni, hogy akadnak fellegjáró történeti rekonstrukciók is? Sajnos, akadnak, amire éppen Vékony Gábor szolgáltatott több ízben is példát, amikor – többek között – kiiktatta a magyar történelemből a honfoglalást, vagy a lyukas tarsolylemezzel eltemetett bannai honfoglalóban magát Árpád vezért vélte felismerni. (Ld. Komárom-Esztergom megye a honfoglalás korában. In: Magyarok térben és időben. Szerk.: Fülöp É. M.–K. Cseh J. Tudományos Füzetek 11. Tata 1999, 198–204.) Nem kétséges, hogy a régészet ettől még történeti marad, még akkor is, ha a régészek más tudományágak segítségét is igénybe veszik. (Mint ahogyan minden más tudományág képviselői, s korántsem csak a társadalom-, hanem a természettudományokéi is.) Ez azonban nem azt jelenti, hogy gátlástalanul belekotnyeleskedhetünk a társtudományokba, amelyekben elemi jártasságra sem tettünk szert. Igen sajnálatos, hogy a legszomorúbb példaként itt is e szövegrész szerzőjét idézhetjük, aki hajmeresztő nyelvészeti bakugrásokat végzett, szemrebbetés nélkül fejtett meg bármilyen rovás- (és nem rovás-) jelet. Ráadásul erre építette történeti rekonstrukcióit. (Vékony G.: Magyar őstörténet – magyar honfoglalás. Budapest 2002; Vö. Honti L.: MNy 100/2004, 486–489.) Nyilvánvaló azonban, hogy az ehhez hasonló negatív példák sem tántoríthatnak el

bennünket attól, hogy továbbra is felhasználjuk a társtudományok biztosnak látszó eredményeit, hiszen enélkül a saját tudományterületünkön sem léphetünk előre. Az is igaz, hogy valóban sokan kompromitálták az ún. komplex-módszert, ám ez sem jelentheti annak alkalmatlanságát. Inkább azt nézzük meg, kik is jutottak vakvágányra. Könnyű lesz belátnunk, hogy nem szakmánk legjobb képviselői. (Újabban a mindenben kételkedők a „kettős érvelés” hajánál fogva előrángatott terminológiájával kísérlik meg e munkamódszert lejáratni. Nem fog nekik sikerülni, hiszen semmi más nem igazolnak, csupán saját járatlanságukat a tudományos módszertanban.)

Nehéz megértenünk, miért nem szúrt szemet ez az eleve elvetélt elméleti eszmefuttatás a kötet tudós főszerkesztőinek. Talán egyetértettek vele, vagy el sem olvasták ezt a fejezetet? Nem látták, hogy ezzel nem a magyar régészet valóban nemzetközi színvonalát reprezentálják, hanem mucsaiságunkat fitogtatják? Akárhogyan is volt, sajnálatos, hogy így történt.

Már említettem, mennyire fontos az ilyen jellegű rangos kiadványban ügyelni a szakmai pontosságra és az egyértelmű, világos fogalmazásra. Kerülni kell továbbá a többé-kevésbé ismert adatok emlékezetből való említését. Az emlékezet ugyanis már viszonylag fiatal korban is erősen megtréfálhatja az embert. Sajnos, erre a pongyolaságra több példa is akad a kötetben. Így a 113. oldalon hódmezővásárhelyiként említett újkőkori idolovalójában Röske-Lúdvárról származik, őrzési helye pedig a szegedi múzeum. (Ld. Tringham, R.: Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe 6000–3000 B.C. London 1971, 96–97. Fig. 2; Idole. Prähistorische Keramiken aus Ungarn. Veröffentlichungen aus dem Naturhistorischen Museum, N. F. 7. Wien 1972, Taf. 5/1-2; Trogmayer O.: Ősrégészeti Levelek 5/2003, 14, 5. kép 1.) Dicséretes viszont, hogy az angol változatban már a helyes adatok jelentek meg. Másik példa: a 390. oldalon említett tiszafüredi kun lelet nem létezik. A szerző nyilván a tiszaföldvári, pontosabban a Homok-óvirághegyi kun női sírra gondolhatott. (Vö. Selmeczi L.: SzMMÉ 1973, 107–110.) (Sajnos, ez a hiba az angol változatban is bennmaradt.) Az előző oldalon – a kunoknál maradván – a szerző kissé félreérthető módon a kunok Kinából való származásáról ír, majd a bánkúti tükröre hivatkozik. A kérdésben kevésbé jártas olvasó ebből könnyen arra gondolhat, hogy a kunok e tükröt egyenesen kínai őshazájukból hozták magukkal. A halas tükrő ugyan valóban Kinában (pontosabban: Észak-Kinában) készül, nagyjából 1115 és 1215 között s kereskedelmi úton jutott el az akkor Kelet-Európában élő kunokhoz. (Vö. Fodor I.: FolArch 23/1972, 228.)

A honfoglalás korának szentelt rövidke fejezetben meglepetve láthatjuk a településekről, földvárakról és a kézművességről szóló címszavakat. Azért furcsa ez, mert e címszavak jobban illettek volna az Árpád-korról szóló fejezetbe. Igaz ugyan, hogy a X. században is volt kézművesség, voltak települések, de a régészeti emlékek zöme későbből származik. A földvárakról pedig maga e dolgozatok szerzője írja, hogy „...a magyarországi 10. századi várépítészetre semmiféle biztos régészeti és történeti adatunk nincs.” (330. old.) Nézetem szerint ugyan ez nem egészen így van, de ha a szerzőnek ez a véleménye, miért került írása ebbe a fejezetbe? Sajnos, mind a földvárakról, mind a kézművességről szóló dolgozat eléggé elnagyolt, nem ad egyértelmű, világos képet a szakterületen nem jártas olvasónak. A trizsi vaskohórol közölt két kép ráadásul ugyanaz, csupán az első kép a második részlete, fejjel lefelé. (331–332. old. – Az angol változatban az első képet megfordították.)

A X. századi településekről szóló írás pedig nem más, mint a borsodi földvárban lévő településről szóló nagyszámú előzetes közlemény egyike. Pedig előbb a részletes közlésre és elemzésre kellett volna sort keríteni s igazolni, hogy e település valóban X. századi. Mert igaz ugyan, hogy a borsodi földvár sánca ráépült a telep egy részére, a sánc pedig valóban a XI. században épülhetett, de ez önmagában még korántsem keltezi az egész települést a X. századra, hiszen semmi nem igazolja (a régészeti leletanyag sem), hogy e terület a sánc megépülése után lakatlan volt. Nincs tehát más megoldás, mint az ásatási megfigyelések gondos és elfogultságtól mentes elemzése s az elhamarkodott előzetes „eredmények” korrekciója.

A középkori régészetnek szentelt fejezet véleményem szerint igen sikeresnek ítéltető, kivéve egy-két tudománytörténeti és elméleti félresiklást. Itt a kötet – nem tudni, miért – szakít az addig következetes kronológiai elvvel és tematikai beosztással él (királyi központok, városok, mezővárosok, egyházi épületek, várak kutatása). Úgy vélem, itt a fejezet szerzőinek érdeklődési köre szabta meg a tematikai kereteket. Jó színvonalú, világosan megfogalmazott fejezetrészek követik itt egymást, ahol a még közöletlen ásatási eredményekről is tájékoztatást kapunk. Azt hiszem, ez a szövegrész a legteljesebb a kötetben, itt nem csupán a régészeti eredmények bővebb kifejtésére volt elegendő tér, hanem történeti áttekintésre, a kutatástörténet és az anyagi műveltség behatóbb ismertetésére is.

Ezzel szemben ugyancsak szerényen a sor végén kullog a magyar falukutatásról írott, a nyúlfarknál is rövidebb esszé. Sajnos, nem csak a terjedelem szerény itt, hanem a színvonal is. A falukutatás történetét bemutató részben ugyan helyesen hangsúlyozzák a szer-

zők Méri István korszakos érdemeit, csak azt felejtik el leírni, mi is volt az, amiben kiváló régészünk új utakat jelölt ki. Hibák persze, itt is adódnak. Mert például az általam feltárt Szabolcs-Kisfalud nem váralja település, hanem valószínűleg prédiom volt, a váralja település a mai falu helyén lehetett. A kutatástörténeti áttekintés igen nagy szerepet tulajdonít a rendszerváltásnak. Egyik példája: van már olyan, Angliában tanult fiatal kollégánk, aki az angol falukutatási módszerek bevezetésén fáradozik szép hazánkban. Nagyon röstellem megvallani: fogalmam sincs, kiről van szó. Arról meg végképp nincs, mivel járnak oly messze elöttünk az angol falukutatók. Szerintem nem sokkal. Annyival semmiképpen nem, hogy e kisvárosi lapba kívánczó hír helyet kapjon e rangos összefoglalásban. (Minden esetre úgy látom, a könyv megjelenése óta még nem tűntek föl a forradalmi tudományos áttörés jelei.)

Ugyancsak meglepett a következő alcím is: „Az Árpád-kori agrártelepülések szerkezete az 1990-es évek nagy leletmentéseinek tükrében.” E cím önmagában is azt sugallja, hogy a nagy építkezéseket (főként az autópályákét) megelőző nagyszabású leletmentések alapjaiban újították meg ismereteinket Árpád-kori falvaink szerkezetéről, építményeiről. Aki azonban ismeri – legalábbis nagyjából – e feltárásokat, jól tudja, hogy ez nem egészen így volt. Nem áll ugyan szándékomban tagadni, hogy e leletmentések során valóban oly hatalmas területek kerültek feltárássra, amelyekről korábban a falukutató régészek álmodni se mertek. Végképp beigazolódott például, hogy a kezdettől célul kitűzött teljes falufeltárás merő illúzió. Számításaim szerint például a Hajdúdorog-csárdadombi X–XII. századi falutelepülés egykori kiterjedése nagyjából legalább 7 hektárnyi lehetett. Az építkezéseket megelőző leletmentéseken – bármennyi pénz és eszköz áll is rendelkezésre – nem lehet semmi más célja az ásatásnak, mint a nyomvonal, vagy a tervezett építmények alapterületének feltárása, amit a kivitelezők szigorúan ellenőriztek is. Nos, ezért nem volt még csak elvárható sem, hogy e feltárások döntő tudománytörténeti áttörést hozzanak. Másrészt pedig az ásatásokat általában minden esetben szoros határidők mellett, gyorsan kellett végezni. A munka mindenütt a humuszréteg gépi eltávolításával kezdődött. Váltakozó figyelmű régészeti felügyelet mellett. Aki azonban már másképpen is dolgozott, tudja, hogy a csak sekélyen földbe mélyített házak és egyéb építmények sokszor alig mélyednek az altalajba. Ezek közül igen sok eshetett áldozatul. Szemmel látható ez sok ásatási alaprajzon, ahol óriási területeken vannak telepnymok (gödrök, árkok, vermek), de nincsenek házak, ami képtelenség. Ezeket a házakat egyszerűen eldözerolták. (Nem beszélek most itt a késő közép-

kori, felszíni lakóházakról és egyéb építményekről, hiszen könnyen belátható, hogy ott a veszteség még sokkal nagyobb lehetett.) Ráadásul az ásatásokat sokszor olyan kollégák voltak kénytelenek vezetni, akiknek e téren egyáltalán nem volt ásatási tapasztalatuk. (Sok esetben pedig semmiféle ásatási gyakorlatuk nem volt. Úgy látom, a helyzet a legutóbbi időben sem javult, sőt...) Ezért olvashatunk néha a megjelent rövid ásatási jelentésekben hajmeresztő csacskaságokat. Úgy vélem tehát, hogy az óriási mennyiségi növekedés nem párosult kellő minőségi előrehaladással. Sőt, lényegében nagyon is kevés olyan jellegzetességét ismertük meg Árpád-kori falvainknak, amiről korábban ne tudtunk volna.

Itt egyébként is igen kevés tájékoztatást kapunk Árpád-kori falvaink kialakulásáról és valódi képéről. Röpke utalás történik csupán arra, hogy a honfoglaló magyarság már nem volt teljesen nomád, hanem félnomád volt, és falvaink a XI. században alakultak ki „...az idényszerűen használt téli szállások”-ból. (384. old.) E fogalmak azonban – nem szigorúan vett szakmai munkáról lévén szó – alighanem kissé bővebb magyarázatra szorultak volna. S el kellett volna talán mondani (ahogyan azt 1964-ben már Méri István is megtette), hogy korai falvaink legközelebbi párhuzamait éppen ott találjuk Kelet-Európában, ahol őseink éltek egykor, a magyar falvak települései képe is az ott feltártakhoz áll a legközelebb, de az építmények, sőt az eszközök alakja is az ott leletekhez hasonlóak. A megtelepedési folyamat pedig már ott keleten kezdődött meg a VIII. században és itt teljesedett be a Kárpát-medencében a X–XI. (és nem a XI.) században. Az itt bemutatott kép – az idézett alcímmel ellentétben – sokkal szegényesebb, mint akár Méri István négy évtizede bemutatott rekonstrukciója. (Ld. RégFüz Ser. II. No. 12. 1964; MMMK 1969–1970, 69–84.) Az előttünk lévő szövegben olvashatunk ezzel szemben kissé zavaros magyarázatot az egyenes és „kerekded” árok szerepéről, nem kevésbé érthetetlen Árpád-kori „beltelkek”-ről, „házsorok”-ról, „átlagfalvak”-ról meg egyebekről (384–385. old.) Sajnos, a homályos szöveget a képek sem teszik világosabbá. A 384. oldalon lévő kép felírata szerint árokrendszereket és Árpád-kori objektumokat kellene, hogy ábrázoljon Lébényről. Itt azonban csak egyetlen árok látszik meg a távolban egy-egy gödörben kuporgó feltárók. A következő oldalon is teljesen jellegtelen objektumok látszanak úgy-ahogy, amiről a szakembernek se igen jut eszébe semmi, még azt sem írták a kép mellé, hogy melyik ásatáson készült.

Nem egészen ide való az ezt követő rövid esszé a Duna-Tisza közén végzett talajtani vizsgálatokról, amelyekből az állapítható meg, hogy az erdők kiirtása után a középkorban a futóhomok betemette a korábbi

termőtalajt, amit egyébként régóta tudunk, sőt ennek régészeti bizonyítékai is vannak (például Kürti Béla sándorfalvi ásatása). A falusi templomokról szólván a szerző megállapítja, legkésőbbben a XI–XII. század fordulóján alakultak ki a templom körüli temetők. Ezt annyiban kétségkívül módosítani lehet, hogy az ún. köznépi temetők feladása és a templom melletti temetők megnyitása bizonyíthatóan több esetben is a XII. század közepe körüli időre esik. Az sem valószínű, hogy a társadalom gazdagodása miatt szaporodnak meg a sírmellékletek a XIV. századtól (386. old.), ennek elsősorban más okai lehettek.

A félig földbeásott lakóházak rekonstrukciójával kapcsolatban az elmúlt időszakban számos, új utakat kereső elképzelés látott napvilágot. A vizsgálódók arra keresték a választ, hogyan lakhattak az egykori falusiak ilyen kis méretű, kényelmetlen épületekben. Az egyik – főként a kevés ásatási tapasztalattal rendelkező szakemberek körében igen népszerűvé vált – elképzelés szerint e házak valójában jóval nagyobbak voltak, mint a régészek által feltárt gödrök, amelyeket az egykori házak közepébe ásták, azok elkészülte után. Ezt a nézetet vallja a szerző is, aki szerint a ház alapterületének csak mintegy egyharmadát foglalta el a gödör, amely a lakótér „...közlekedő- és munkatere volt”. (387. old.) Ily módon a szerző szerint „...e házak korántsem voltak olyan nyomorúságos hajlékok, mint azt odáig a kutatók többsége vallotta.” (Uo.) Magam nem osztom ezt az álláspontot. Miért kellett az imígyen rekonstruált házba a gödör? Közlekedésre biztosan nem szolgálhatott, hiszen a kis gyermekek állandóan belepotyogtak volna, s kimászni sem tudtak volna onnét. Egyáltalán nem meggyőző a Szarvasgedén összebarkácsolt épület sem, ahol ráadásul a ház építését a tetővel kezdték. (Az embernek itt óhatatlanul a TV egyik korábbi, népszerű mese-sorozata, a Mekk mester ötlük eszébe.) A legfőbb ellenérv azonban mindenképpen az, hogy e rekonstrukciót semmi nem erősíti meg, sem régészeti nyomai nincsenek, sem pedig régészeti vagy néprajzi párhuzamok. Nem itt a helye az ellentmondásra sarkalló adatok részletes felsorolásának, ezek azonban minden szempontból meggyőzőek. Ami pedig a kiindulópontot illeti – hogy ti. hogyan lehetett a kényelmetlen kis házakban lakni – arra már az eddigi kutatás is meglehetősen egyértelmű választ adott: ezekben a házakban nem laktak állandóan, csak a zordabb időjárásakor, s akkor is csak a család egy része, asszonyok s gyermekek. A férfiak a felszíni épületekben tanyáztak. Erre utal egyébként korabeli falvaink szerkezete is.

Ha az Árpád-kori falvak bemutatását indokolatlanul szűkszavúnak ítéltük, későközépkori falvaink tárgyalása egészen semmitmondó. Arra azonban akadt hely, hogy ebbe a parányi szövegbe is bántó hiba

csússzon. „A dunántúli Sarvalyon, Holl Imre ásatásán...” – olvashatjuk. (388. old.) Csakhogy Sarvalyon nem egyedül ázott kiváló kollégánk, hanem az azóta elhunyt Parádi Nándorral közösen. Ha nem tudta, elég lett volna a szerzőnek a nevezett feltárást közzevető monográfia címlapjára pillantania.

A kötetet válogatott bibliográfia zárja. Jól tudom, ilyesmit lehetetlen mindenki általános meglegedésére készíteni. Azt azonban ebben az esetben is joggal várhattuk el a szerkesztőktől, hogy kellő mérlegelés után, alapos válogatással állítsák össze a könyvészeti listát. Azért, hogy a régészettel most ismerkedők vagy az általában érdeklődők kellő és lehetőleg biztos útmutatást kapjanak. Ha nagyon finoman akarok fogalmazni, akkor is csak azt írhatom, hogy a bibliográfia ugyancsak vegyes érzelmeket kelt az olvasóban. Ha szigorúbban ítélek, akkor nyugodtan leírhatom, hogy annak egyes részletei katasztrófálisak. Példaként említhetem a középkori falukatást, amelyre fentebb részletesebben kitértem. Hiányzanak e tudományterület valódi megalapítójának, Méri Istvánnak a dolgozatai, akinek pedig alapvető felismerései máig hatóak. De folytathatnám a sort tanítványai, Kovalovszki Júlia és Parádi Nándor munkáival. Azt hiszem, ez már több egyszerű hanyagságnál vagy tudatlanságnál. Lehet, hogy a kötetben munkálkodó, túlzott szakmai öntudattal telített kollégák úgy vélték: a nevezettek munkássága ma már elavultnak, sutba vetni valónak tekinthető? Ha igen, nagyot tévedtek s kutatói ítélőképességükről állítottak ki csapnivaló bizonyítványt. Ilyen alapvető hiányosságok mellett aztán különösen szemet szűrő például a semmitmondó, BUKSZ-ban megjelent könyvismertetés. Egy-két szerkesztő is lehetett volna talán visszafogottabb, ne használta volna éppen ezt a kötetet műveinek népszerűsítésére.

A kötet képanyaga igen jó minőségű s jól is érvényesül a kiváló papíron. Arról, hogy azért akad ezen a téren is itt-ott kifogásolni való, fentebb már tettem említést. Főként azzal kapcsolatban, hogy a képek nem mindenütt segítik a mondanivaló megértését. Ilyesmi más helyeken is akad. Olyan kép is bekerült a kötetbe, amelyik egyenesen félrevezeti a járatlan olvasót. Például a 328. oldalon a karosi külső kemence előtér-gödre szinte semmit nem közöl az egykori valóságból, a homokos-agyagos altalajból az ásatók faragták ki. Mert másképpen hogyan is lehetne a lejárati lépcsőnek olyan éles pereme, mintha most öntötték volna ki betonból? Némelyik képről nem tudni, egyáltalán miért közölték és miért annál a résznél illesztették a kötetbe. Így például a 19. lapon egymás mellett üldögél Zichy Jenő és Pósta Béla valahol Oroszországban a harmadik Zichy-expedíció idején. Ez még csak rendben lenne, de a járatlan olvasó nem tudja mindezt, mert nincs odaírva a képhez, s a szövegben sincs egy szó

sem az expedícióról. A könyv végén található a képek forrásjegyzéke, ahol helyesen adják meg, hogy e felvételt a Magyar Nemzeti Múzeum Fotótárában őrzik, csak azt nem teszik hozzá, hogy a kötetben lévő kép nem annak alapján készült, hanem az én 1996-ban megjelent könyvemből vették át (Őseink nyomában), az ottani nyomáshibával együtt. Úgy vélem továbbá, hogy Banner János portréját indokoltabb lett volna a szegedi egyetemről írott szövegrészhez csatolni, hiszen Banner munkásságának csúcsteljesítménye, a „szegedi régészeti iskola” megteremtése ehhez az intézményhez kapcsolódott. Az pedig egyenesen érthetetlen, hogy a szegedi egyetemről szóló szövegrészhez miért a szegedi múzeum épületének fényképét illesztették. (422. old.) Volt és van is ennek az intézménynek saját épülete s a Régészeti Intézetnek, illetve Tanszéknek önálló helyiségei.

Magam nem tartom egészen szerencsésnek, hogy a kötet számára a szerkesztők nem készítették új fényképfelvételeket, rajzokat, rekonstrukciós rajzokat, vagy csak nagyon elenyésző számban. Az igen szépen kivitelezett és jó minőségű papírra nyomott könyv esetében pedig ez nagyon is üdvös lett volna. Így kaphatott volna a munka igazán önálló arculatot. A különbözőképpen fotózott tárgyak különbségeit még a számítógépes feldolgozás sem tudta eltüntetni. Egyébként is érthetetlen, hogy az anyagiakban nyilvánvalóan nem szűkölködő szerkesztőség, amelynek – az átfutási időt ismerve a túlságosan szoros határidőkkel sem kellett küszködnie – miért csak „hozott anyagból” dolgozott. Tegyük még hozzá: ez nem is valami elegáns dolog, hiszen a szakmai etika szabályait maradéktalanul betartva is, ez mégis egy kissé idegen tollaival való ékeskedés, különösen a rekonstrukciós rajzok esetében, amelyek különösképpen egyéni alkotásoknak tekinthetők. Esetenként pedig a szakembernek már többször visszaköszönnek ezek az illusztrációk, hiszen sokadszor ismétlődtek már különböző kiadványokban. Különösen így van ez a népszerű katalógusokból átvett illusztrációk esetében. (Talán az alábbiakból került át a legtöbb illusztráció: *The Late Neolithic of the Tisza Region*. Ed.: L. Tóth–P. Raczky. Budapest-Szolnok 1987; *Bronzezeit in Ungarn*. Hrsg.: W. Meier-Arendt. Frankfurt am Main 1992; *Utak a multba*. Szerk.: Raczky P.–Kovács T.–Anders A. Budapest 1997; *Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum*. Hrsg.: T. Kovács–P. Raczky. Budapest 1999.)

A kötet nyelvezete általában jó színvonalú, a szövegek közérthetőek. Az magától értetődő, hogy egyenetlen, hiszen ennyi szerző szövegét lehetetlen még csak nagyjából is egységesíteni. Kár, hogy a szerkesztők mégis törekedtek egyfajta egységesítésre, méghozzá ott, ahol erre semmi szükség nem volt. A

régészeti műveltségek elnevezését „egységesítették”, méghozzá oly módon, hogy a jelzős szerkezeteket eltüntették. Ezért az alábbi borzadályokat olvashatjuk: Nagyrév-kultúra, Bodrogkeresztúr-kultúra, Tisza-kultúra, Füzesabony-kultúra, és így tovább. A szerkesztők tehát fittyet hánytak arra, hogy a régészeti műveltségek elnevezésének rég kialakult szakmai nyelvünkben a szabálya, méghozzá többnyire jelzős szerkezettel, tehát: nagyrévi kultúra (vagy műveltség), tiszai kultúra, stb. Talán kákán való csomókeresésnek tűnhet ez a megjegyzésem, pedig egyáltalán nem az. Mindannyian, akik írunk – főként ilyenfajta, a nagyközönségnek szánt kiadványba – igen is felelősséggel tartozunk a magyar nyelv tisztaságának megőrzéséért s kötelességünk a régészet szakmai nyelvének ápolása. Kerülnünk kell az egyre elterjedtebb anglicizmusokat (pl. „késő XVI. század”), a nyakatekert, homályos megfogalmazást. Nagyon remélem, hogy kollégáim nem e kötet botcsinálta „nyelvújító” szerkesztőit követik majd, hanem László Gyulát.

A földrajzi tájegységek nevének használatában néhány esetben alighanem közösen kellene szakembereinknek magállapodásra jutniuk. Nevezetesen a „Dél-Alföld” fogalmára gondolok. Ezen e kötetben is a Tisza-Körös-Maros vidékét értik (100. old.), ami azért nem egészen helyénvaló, mert a mintegy 100 ezer km² kiterjedésű Alföldnek (vagy Magyar Alföld-

nek) ez nem a déli, hanem a középső része. A déli része ma Szerbiához és Romániához tartozik.

A kötetről kialakított véleményemet összegezve azt kell mondanom, hogy a felemlített hiányosságok, tévedések, pontatlanságok eltörpülnek a munka jelentősége és érdemei mellett. Ezt egyáltalán nem a kötelező udvariasság mondatja velem. A kötetnek igen nagy hasznát veszik mindazok, akik tájékozódni akarnak a magyar régészet jelen állapotáról, múltjáról, legfontosabb eredményeiről, itthon és külföldön egyaránt. Ha korlátozott mértékben is, a kötet némileg pótolja a kézikönyvek és tankönyvek hiányát, rövid bevezetőként szolgál a magyar régészetbe. E rendkívül fontos szerepe miatt tértem ki a hiányosságaira, a szerzők nem ritkán előforduló figyelmetlenségeire. Csupán jelezni szerettem volna a lelkiismeretes munka értékét és szükségességét, a szövszátyár hanyagság és pongyolaság elburjánzását, továbbá a szakmai kontroll szinte teljes hiányát. Alapos lektorálással ennél a kötetnél is ki lehetett volna szűrni a hibák nagy részét. (Mert a szabadság – s szűkebben értelmezve a tudományos szabadság – nem jelentheti az ostobaság terjedésének szabadságát is.)

Összességében azonban köszönettel tartozunk a mű létrehozóinak.

Fodor István

DOLGOZATOK az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjéből. Új sorozat I. (XI.) kötet. Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása. Kolozsvár 2006, 227 oldal

Aki tehet, igen jóleső érzéssel vehette kézbe a magyar régészettudomány történetében oly jeles szerepet betöltött egykori folyóirat újlag életre keltett első kötetét. Igaz, ezt még – legalábbis az anyaországban – eléggé kevesen teheték meg, ami bizonyára az alacsony példányszámmal magyarázható. Az új köntösbe öltöztetett *Dolgozatok* nem csupán küllemét tekintve újult meg, mérete is megváltozott, a régészeti közlemények számára megfelelőbb A/4-es formátumra tértek át a szerkesztők. A mai körülményeknek megfelelően természetesen egészen mások a kiadás feltételei. Az 1990-ben újjáalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület támogatásával a folyóiratot az Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány és a Posta Béla Egyesület adja ki, az előbbi az erdélyi művészet-történészeket, az utóbbi a régészeket tömöríti sorai-ban. Az első kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta. A szerkesztők: Bajusz István, Benkő Elek, Emödi Tamás, Kovács András, László Attila.

A szerkesztők rövid bevezetőjükben a folyóirat történetére emlékeznek, talán túlságosan szűkre szabott keretben. Mert a *Dolgozatok* története igen jeles szakasza szaktudományunknak. Az 1899-ben a Kolozsvári Egyetem régészeti tanszékének élére került Posta Béla alapította 1810-ben s 1919-ig tíz kötete jelent meg. Az első vidéki magyar régészeti orgánium volt, de színvonalát korántsem a vidékiség jellemezte, hanem az európaiság. Köztudomású, hogy a kolozsvári Dolgozatokban megjelent cikkek ma is meglehetősen gyakran hivatkozik a nemzetközi szakirodalom. Nem véletlenül, hiszen itt láttak napvilágot László Ferenc közleményei az erődsdi ásátásokról, Kovács István máig alapvető publikációja a maros-szentannai temetőről, az egyetemes magyar régészet számára pedig ugyanilyen jelentőséggel bírnak Roska Márton közlései a vajdahunyadi és várfalvi köznépi temetők feltárásáról, Posta Béla nagyszabású dolgozata a gyulafehérvári székesegyházban végzett ásátásáról, hogy megannyi más fontos munkát ne is említsek. A tudományszervezőnek, oktatónak és tudós-nak egyaránt kiváló Posta Bélának arra is volt gondja, hogy a nemzetközi tudományosság is értesüljön az erdélyi régészek tevékenységéről: mindegyik folyóiratcikk megjelent teljes terjedelmében, vagy csaknem